

Citation:

R. van der Meulen, Levensbericht J. Endzelin, in:
Jaarboek, 1967-1968, Amsterdam, pp. 362-365

Herdenking van

J. ENDZELIN

(22 februari 1873—1 juli 1961)

DOOR

R. VAN DER MEULEN

Jānis Endzelins — zoals hij in zijn moedertaal heet, al is de naam niet Lettisch — werd op 22 februari 1873 in de omgeving van Wolmar (Valmiera) in Letland geboren als zoon van een Lijflandse boer. Hij bezocht het gymnasium te Riga en liet zich in 1893 aan de universiteit van Dorpat inschrijven als student in de klassieke letteren, welke studie hij vier jaar later verwisselde voor die in de Slavische talen. Maar reeds vroeg „als ich noch die altklassische Philologie studierte” begon hem de studie van zijn moedertaal het Lettisch meer en meer te trekken. In het voorwoord van zijn in 1922 verschenen *Lettische Grammatik* heeft hij de vier geleerden genoemd, die hem door hun studiën daartoe hebben aangemoedigd. Dat waren Mühlenbach in Riga, Fortunatov in Moskou, Bezzenberger in Koningsbergen en Zubatý in Praag. Tot dusverre was het Lettisch altijd het stiefkind geweest der drie Baltische talen. Terwijl het Litouws sedert de dagen van Pott en Schleicher vanwege zijn goed bewaarde eindklanken, oude woorden en reflexen van aloude intonatie niet alleen door Indogermanisten en Slavisten, maar ook wel door Sanskritisten en classici werd beoefend en men daarnaast kennis nam van de overblijfselen der in de zeventiende eeuw uitgestorven taal der Oude Pruisen, werd het Lettisch verwaarloosd. Dat had jongere klanken en vormen: had niet reeds Schleicher de verhouding van het Lettisch tot het Litouws vergeleken met die van het Italiaans tot het Latijn? een vergelijking, die tot misverstand aanleiding kon geven, want het Lettisch is niet een dochtertaal van het Litouws zoals het Italiaans dat is van het Latijn, maar het gaat terug op oudere klanken en vormen, die men vaak in haar meer conservatieve zustertaal het Litouws nog aantreft of die althans gelijk luiden met de corresponderende klanken en vormen van het Litouws; en dat wist Schleicher ook wel. Men wees er verder op, dat het Lettisch blootgestaan had aan de invloed van Finse talen: zowel van de taal der oorspronkelijke bewoners van Lijfland, het thans nagenoeg uitgestorven Livisch, als van het naburige Estisch van Estland. Toch heeft het Lettisch ouds bewaard, dat men in het Litouws niet aantreft. Het is Endzelin geweest, die door zijn onvermoeide werkzaamheid zijn moedertaal heeft gemaakt tot de thans wetenschappelijk best onderzochte der Baltische talen, die haar een volwaardige plaats heeft aan-

gewezen naast het Litouws en Oudpruisisch en die daardoor mede ons een beter inzicht heeft gegeven in de verschijnselen der Baltische taal-familie in haar geheel.

Reeds aan de universiteit van Dorpat verwierf hij de graad van magister op een Russisch geschrift over de Lettische voorzetsels (*Latyšskie predlogi*). In 1907 schreef hij te zamen met Mühlenbach een eenvoudige Lettische spraakkunst, die op de scholen werd gebruikt en die tot aan de tweede wereldoorlog dertien drukken beleefde. Maar zijn grote werk, het werk waarmee hij voorgoed zijn naam in de wetenschappelijke wereld der taalgeleerden vestigde, is zijn uitvoerige *Lettische Grammatik* van 1922. Zijn bedoeling hiermede was het Lettisch meer toegankelijk te maken voor de taalwetenschap en daarin is hij ten volle geslaagd. Een vermeerderde en verbeterde uitgave, ditmaal in zijn moedertaal geschreven, gaf hij in 1951. In het eerstgenoemde jaar 1922 verscheen ook zijn *Lettisches Lesebuch* in de bekende *Indogermanische Bibliothek* van Hirt en Streitberg. Daarna was hij een aantal jaren medewerker aan het grote *Lettisch-Deutsches Wörterbuch* van Mühlenbach, dat hij na diens dood heeft voltooid en waarin het etymologische gedeelte geheel van zijn hand is. In 1938 zag een belangrijk werk over de klanken en vormen der Lettische taal het licht. Voor zijn dialect- en toponymische studiën heeft hij, aanvankelijk samen met Mühlenbach, het hele land afgereisd en zijn bevindingen in de loop der jaren zowel in boekvorm als in talrijke artikelen gepubliceerd.

Natuurlijk maakte Endzelin ook een grondige studie van het Litouws, dat hij volkomen beheerste. Het is, zoals de Baltist Fraenkel in zijn werkje *Die baltischen Sprachen* schrijft: „Solange keine dem heutigen Stande der Forschung angepasste historisch-vergleichende Grammatik des Litauischen vorliegt, sind Endzelins Werke auch für das Litauische ständig heranzuziehen.“ In 1911 ontdekte hij, dat de Koeren in Koerland een Baltische taal spraken, een overgangsdialekt tussen het Lettisch en het Litouws. Te voren waren sommige geleerden, onder wie Bielenstein, die in de vorige eeuw een Lettische grammatika had geschreven, van mening geweest, dat die taal Livisch was: er woonden toen nog Livische vissers aan de zee-kust van Koerland, in de zeventiende eeuw werden er nog Liven aan de Duna aangetroffen.

De uitgestorven taal der oorspronkelijke Pruisen had zijn bijzondere belangstelling. In 1943 verscheen van zijn hand een Oudpruisische grammatika in het Lettisch, waarvan hij het volgend jaar een Duitse vertaling in het licht gaf onder de titel *Altpreussische Grammatik*, waaraan evenwel het belangrijke woordenboek ontbreekt. In het begin van deze eeuw had Trautmann zijn standaardwerk *Die altpreussischen Sprachdenkmäler* het licht doen zien en voor de teksten is men daarop nog altijd aange-wezen, maar voor de grammatika en het woordenboek kon Endzelin over nieuwe gegevens beschikken, met name over de latere studiën van

Trautmann en die van Gerullis over de Oudpruisische persoons- en plaatsnamen en in het woordenboek treft men etymologieën aan, die van de scherpzinnigheid van de auteur getuigen. Voor een ieder, die zich met de overblijfselen van de taal der oorspronkelijke Baltische Pruisen bezighoudt, is Endzelins *Senprūšu valoda* onmisbaar.

Ook voor het Baltisch in zijn geheel heeft Endzelin zich verdienstelijk gemaakt. In 1945 gaf hij een inleiding in de Baltische filologie (*Ievads baltu filologijā*) en in 1948 schreef hij een boek over de klanken en vormen der Baltische talen. Het is het enige werk op dit gebied en kon alleen maar door Endzelin worden geschreven. Men kan het betreuren dat het niet in een meer algemeen bekende taal voor ons ligt.

Tallos zijn de artikelen over Baltische en Slavische onderwerpen, die hij in de loop der jaren in Lettische, Litouwse, Russische, Duitse en ook wel Finse tijdschriften en vervolgw werken heeft gepubliceerd. Ook over de Finse bestanddelen en invloed in het Lettisch heeft hij geschreven.

Endzelin noemde zich Baltist, maar hij bezat daarnaast ook een gedegen kennis van het Slavisch en onder de Slavisten heeft hij vooral grote bekendheid gekregen door de dissertatie, waarop hij in 1912 aan de universiteit van Petrograd de doctorstitel verwierf en waarvan de titel luidt *Slavjano-baltijskie etjudy* (Slavo-baltische studiën). In dat geschrift behandelt hij de netelige kwestie van de Baltoslavische grondtaal. In het begin van deze eeuw had de Franse taalgeleerde Meillet het bestaan van die grondtaal betwist en gesteld, dat zowel het Baltisch als het Slavisch ieder afzonderlijk uit de Indogermaanse oertaal zouden zijn ontstaan, tegen welke zienswijze verschillende geleerden hun bezwaren hadden kenbaar gemaakt. Endzelin neemt in zijn geschrift een tussenstandpunt in: al denkt hij niet aan een dergelijke nauwe verwantschap als tussen het Indisch en het Iraans en al wil hij wegens gebrek aan voldoende gegevens zelfs liever niet spreken van een Baltoslavische *prajazyk* of oertaal, hij neemt toch wel na het uiteenvallen van het Indogermaans een lange periode aan, een Baltoslavische *epocha* of contactperiode, waarin beide volken elkaars naaste burens zijn geweest en waarin dan vele gemeenschappelijke nieuwe woorden en enige gemeenschappelijke innovaties in fonologie, morfologie en syntaxis hun oorsprong zouden hebben kunnen vinden. De neveligheid van het onderwerp moest soms wel leiden tot vaagheid van conclusies, maar toch heeft Endzelin hier op nieuwe feiten en nieuwe moeilijkheden gewezen, die zich bij dit vraagstuk voordoen, die te voren aan de aandacht waren ontsnapt zoals de Russische taalgeleerde Toporov terecht heeft opgemerkt. Over het probleem der Baltoslavische grondtaal heeft in 1913 ook wijlen ons medelid Van Wijk gehandeld in zijn rede *Baltieslaviese problemen*, waarin hij tevens Endzelins standpunt ter sprake brengt en waarnaar ik hier moge verwijzen. Veertig jaar later is Endzelin nog eens op het onderwerp teruggekomen in een artikel over

de oudste Slavo-baltische taalbetrekkingen, dat men vindt in de *Izvestija* van de Lettische akademie van 1952. Wat er ook van de duistere voor-geschiedenis moge zijn, niemand die er aan twijfelt, dat het Baltisch van alle Indogermaanse taalgroepen het dichtst bij het Slavisch staat.

Ten slotte nog een enkel woord over Endzelins maatschappelijke loop-baan. Na de voltooiing van zijn studie aan de universiteit van Dorpat is hij enige tijd leraar in de klassieke talen aan een Dorpater gymnasium geweest. In 1909 werd hij privatdocent aan de universiteit van Charkov en in 1912 hoogleraar aldaar in de vergelijkende Indogermaanse taal-wetenschap. In 1922 overleed Bezenberger en de faculteit in Konings-bergen wilde Endzelin als diens opvolger, maar de toenmalige Pruisische regering weigerde zoals reeds vroeger de Russische autoriteiten zijn be-noeming te Charkov aanvankelijk niet hadden willen bekrachtigen en daarna evenmin zijn benoeming te Kiev. Misschien wantrouwden zij de Let in de Oekraïne. Naar Koningsbergen zou hij toch niet zijn gegaan, schreef hij mij later, want twee jaar te voren was in Riga een Lettische universiteit opgericht, waaraan hij zijn krachten wilde wijden zoals hij dat na zijn emeritaat eveneens heeft gedaan aan de jonge Lettische akademie. Zijn vaderland is hij onder alle politieke omwentelingen trouw gebleven en tot het einde van zijn leven bleef hij werkzaam, al liet zijn gezondheid de laatste jaren te wensen over. Op 88-jarige leef-tijd is hij in een zomerverblijf te Koknese aan de Duna overleden.

Aan Endzelin zijn vele wetenschappelijke onderscheidingen toegekend. Behalve van onze akademie was hij buitenlands lid van de Zweedse en Tsjechische akademiën, corresponderend lid van de Russische akademie en van die te Göttingen, eredoctor van de universiteiten van Uppsala en Kaunas en erelid van de Linguistic Society of America.

Met Endzelin is een der weinige grote Baltisten, een kundig Slavist en Indogermanist en in het algemeen een groot taalgeleerde heengegaan.